

ŞEMSA ÖZAR VE FEMİNİST İHTİMAM

Özlem Aslan

Bu yazıda, yollarımızın kesiştiği Boğaziçi Üniversitesi kampüsünde başlayan ve mezuniyetimden sonra da devam eden karşılaşmalarımızdan yola çıkarak, Şemsa Hoca için bakımın/ihtimamın yalnızca kuramsal bir tartışma ya da bir araştırma sorusu olmadığını anlatmaya çalıştım. Bakımın, öğrencileriyle, meslektaşlarıyla ve parçası olduğu aktivist ağlarla kurduğu ilişkileri şekillendiren, akademik ve politik yaşamına nüfuz eden etik bir pratik olduğunu göstermeyi amaçladım.

Şemsa Hoca ile tanışmam 2000’li yılların başına denk gelir. O zaman ben Boğaziçi Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde hazırlık sınavını yeni geçmiş, çiçeği burnunda bir lisans öğrencisiydim. Üniversitede feminizme kafa yoran tüm öğrenciler gibi Şemsa Özar’ın kim olduğunu biliyor ve ondan ders almak için sabırsızlanıyordum. Tabii o yıllarda ekonomi bölümündeki feminist pratikleri herkesin dilinde olan bu hocanın benim hem kişisel hem akademik hem de aktivist hayatımda önemli bir rol oynayacağını bilmiyordum. Yıllar sonra ona 8 Mart’ta yazdığım bir e-postada şöyle demiştim: “Benim için Boğaziçi’nde siz hep güvenli bir liman gibi oldunuz. Kendim gibi olduğum, yargılanmadan dinleneceğimi bildiğim bir alan kurdunuz.”

Şemsa Hoca benim de parçası olduğum Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Kulübü’nün akademik danışmanıydı ve emekli olana kadar da bu görevi sürdürdü. Kulübün kuruluşuna Nükhet Sirman ve Yeşim Arat ile birlikte destek vermişlerdi. Daha sonra kendisinden Toplumsal Cinsiyet ve Ekonomi dersini aldım. Bu dersten aklımda en çok kalan şey, gayrisafi yurt içi hasıla hesaplarının kadınların karşılıksız bakım emeğine karşı ne kadar kör olduğuydu.

Boğaziçi Üniversitesi’nde öğrenciler kabaca iki gruba ayrılırdı: İstanbullular ve şehir dışından gelip yurttan ya da evde kalan öğrenciler. Ben yurttan kalan öğrencilerdendim. İstanbullular şehri bizden çok daha iyi tanıyorlardı ama bakım emeğinin ağırlığını asıl biz hissediyorduk. Çünkü dürüst olmak gerekirse artık yanımda yemek hazırlayan, çamaşırlarımızı yıkayan, çarşaflarımızı değiştiren ya da biz ders çalışırken çay ve meyve getiren annelerimiz yoktu.

Şemsa Hoca sayesinde, bakım emeğinin aslında gündelik yaşamı ayakta tutan temel bir ekonomik girdi olduğunu ve ana akım iktisat tarafından sistematik bir biçimde görünmez kılındığını

kavradık. Böylece, Boğaziçi Üniversitesi'nde yetişen öğrenciler olarak Şemsa Özar sayesinde GSYH hesaplarına eleştirel bir şekilde bakmayı öğrendik.

Şemsa Hoca bir eğitimci olarak öğrencilerini her zaman destekledi. Onlara gerçekten neyin peşinden gitmek istediklerini keşfetmelerini sağlayacak doğru soruları sorarken, aynı zamanda onlar için geniş bir özgürlük alanı açtı. Bugün geriye dönüp baktığımda bunun, feminist bakım/ihtimam etiğinin gündelik hayattaki en somut karşılığı olduğunu görebiliyorum. Onun feminist pedagojisini güçlü kılan şey yalnızca bakım emeği üzerine yaptığı akademik çalışmalar değildi, bakımı/ihtimamı bizzat pratiğe dökmesiydi. Şemsa Hoca biz öğrencileri için her zaman erişilebilir oldu. Yazdığımız yazıları okur, tezlerimize yorum yapar, feminist girişimleri destekler ve genç feministler için alan açardı. Kapısını ne zaman çalsak bizi olağanüstü bir dikkat ve cömertlikle dinlerdi. Ona bir e-posta gönderdiğimizde, vakit bulduğu ilk anda o e-postayı yanıtlayacağını bilirdik. Üstelik yalnızca sorduğumuz soruyu yanıtlamaz, o soruya dair düşünür ve mutlaka alternatif bir öneri, bir strateji, bir bağlantı ya da bir çözümle dönerdi.

2004 yılında lisans eğitimimi tamamladıktan ve yüksek lisansa başladıktan sonra, Kadın Araştırmaları Kulübü'nün bülteninde çalışan ve çalışmalarını akademik alanda da devam ettirmeyi düşünen arkadaşlarımla birlikte, Feminist Kadın Çevresi'ndeki arkadaşlarımızın da teşvikiyle bir feminist dergi çıkarmaya karar verdik ve öncelikle kampüsteki hocalarımızın kapısını çaldık. Şemsa Özar da Nükhet Sirman, Yeşim Arat gibi yine yanımızdaydı ve bu girişimimizi destekledi. 2012 yılında, Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Kulübü'ndeki genç feministler üniversitede cinsel tacize karşı bir birim kurulması için harekete geçtiklerinde onların da yanında yer aldı.

2015 yılında soğuk bir Kanada kışında Toronto Üniversitesi araştırma görevlileri olarak grevdeydik. Şemsa Hoca bana Eğitim-Sen'in dayanışma mektubunu göndermişti. Elbette mektuptan haberdardım. Eğitim-Sen ile bağlantıyı kuranlardan biri de bendim. Ama bu olay onun insanlara ne kadar dikkatle yaklaştığını, hayatındaki insanları nasıl takip ettiğini ve uzaktan bile onlara güç vermeye nasıl devam ettiğini gösteriyordu.

Onun feminist pratiği hiçbir zaman üniversitenin sınırlarıyla malul olmadı. Hiç bunu konuşmadık ama benim gözlemim, bilgi üretiminin onun için toplumdan bağımsız, kendi içine kapalı bir faaliyet olmadığı yönündeydi. Aktivist pratiği, akademik ve akademi dışı bilgi üretiminin en önemli kaynaklarından biriydi. Dolayısıyla, onun bilgi üretimi hem politikti hem de kolektifti. Ama elbette düşünsel dokunuşu her zaman kendine özgüydü.

2009 yılında Türkiye’deki barış sürecini desteklemek ve erkek egemen barış müzakerelerinde kadınların sesinin duyulmasını sağlamak amacıyla kurulan Barış İçin Kadın Girişimi’nin aktif üyelerindendi. Ben o yıl doktora çalışmalarım için Kanada’daydım. Ama Barış İçin Kadın Girişimi grubunu da e-postalar üzerinden takip ediyordum. Yazışmaları yeniden okuyunca, Şemsa Hoca’nın aynı zamanda Hakikat Komisyonu çalışmalarında da aktif rol aldığını hatırladım. Şemsa Hoca Barış İçin Kadın Girişimi’nde farklı ülkelerden barış konusunda çalışmalar yapan akademisyenlerle bağlar kuruyor ve böylece girişim içindeki kadınların farklı ülke deneyimlerine, stratejilerine ve mücadele biçimlerine dair bilgi sahibi olmaları için paneller ve toplantılar düzenliyordu. E-postalardan birinde hükümetin “Demokrasi Paketi”ni değerlendiren bir basın açıklaması hazırlığı ile ilgili yaptığı yorumu gördüm. Açıklama şu cümleyle bitiyordu: “Kadınlar için mücadele etmeye devam edeceğiz.” Şemsa Hoca bu son cümlemin şöyle değiştirilmesini önermişti: “Kadınlar olarak mücadeleye devam edeceğiz.” Çünkü onun için mücadele, kurtarıcı ile mağdur arasında kurulan hiyerarşik bir ilişki değildi, eşitlikçi ilişkiler içinde birlikte inşa edilen kolektif bir süreçti. Nitekim, otoriterleşme kendi üniversitesini ağır biçimde hedef aldığında da yine ön saflardaydı. Emekli olduktan sonra da Boğaziçi direnişini desteklemeyi sürdürdü. 2018 yılında Barış Bildirisi’ne imza attığı için mahkemeye çıktığında savunmasında hakikatin önemi üzerine çok önemli bir ders vermişti:

“Hakikatin her boyutunu ve her katmanını görmek ve göstermek çabası etik olduğu kadar, yaşamsaldır. Hakikati katman katman ortaya dökmek, farklı açılardan bakmak, farklı insan gruplarının nasıl etkilendiğini açıklamak gerekir. Önümüzde duran bir hakikati kendi çıkarlarımızı kollamak için görmemezlikten duymamazlıktan gelirsek sadece bencillik yapmış olmayız, aynı zamanda kafasızlık da yapmış oluruz, çünkü insan hayatı o kadar kısa değil, o hakikatin yarattığı olumsuzluklar bir gün gelir herkese çarpar, o toplum nefes alamaz hale gelir. Hakikat arayışım içinde sunduğum nedenlere, gerekçelere tabii ki katılmayanlar olabilir. Hakikati ararken yanılma hakkım da var. Yanıldığımı kanıtlayan olursa, ancak saygı duyar, kendi hakikat arayışımı yeniden gözden geçiririm. Hakikate sadece iktidar sahibinin kendi iktidarını perçinlemek için baktığı gibi bakamayız. O olaya dâhil olan herkesin hakikatini dinlemek gerekir.”¹

Şemsa Hoca’yı düşündüğümde aklıma ilk gelen şey, bakım/ihtimam, dayanışma ve kolektif bilgi üretimi gibi feminist pratikleri gündelik hayatına işlemiş bir insan olması. Onu olağanüstü yapan şey ise etrafında dayanışma, entelektüel dostluk ve umut üzerine kurduğu ilişkilerdi. Doktoramı

tamamlayıp Türkiye'ye döndüğümde 38 yaşındaydım, işsizdim ve duygusal olarak çok yıpranmıştım. Şemsa Hoca o dönemde de yanımdaydı. Benimle düzenli olarak buluşuyor, bana iş ilanları gönderiyor, nasıl bir strateji ile hareket etmem gerektiği konusunda yol gösteriyordu.

Pandemi döneminde feminist oyun yazarı ve oyuncu arkadaşım Duygu Dalyanoğlu, podcast olarak yayımlanmak üzere bir radyo tiyatrosu fikri geliştirdi. Duygu belirli temalar etrafında metinler yazacak, oyuncular bunları seslendirecek, Duygu ile ben de konunun uzmanlarıyla söyleşiler yapacaktık. Şemsa Özar ve Emel Memiş de yoksulluğun ve pandeminin toplumsal cinsiyet boyutunu konuştuğumuz bölümlerden birine konuk oldular.² Akademik bilgi ile performans sanatını bir araya getiren böylesi disiplinlerarası bir projenin parçası olmaktan çok büyük heyecan duyduğunu hatırlıyorum. Bu an, onun performans sanatlarına duyduğu derin ilgiyi ve bilgi üretiminin yerleşik sınırlarını aşma isteğini göstermesi açısından önemli geldiği için yazmak istedim.

Şemsa Hoca için bakım/ihtimam hiçbir zaman bireysel bir pratik değildi. Politik bir ilişki biçimi ve feminist bir topluluk inşa etmenin yoluydu. Ciddi sağlık sorunlarıyla mücadele ettiği dönemde bile feminist teoriye ve feminist pratiğe katkı sunmaktan vazgeçmedi. 2024 yılında hastalığı nedeniyle önemli fiziksel kısıtlamalar yaşarken, dergimizin feminist politik iktisat özel sayısı için kendisine ulaştığımda bunu yaşlanma ve yoksulluk üzerine yeni bir tartışma başlatma fırsatına dönüştürdü. Emel Memiş ile birlikte “Feministler İçin Yeni Bir Mücadele Alanı: Yaşlı Kadın Yoksulluğu” başlıklı son derece etkileyici bir makale yazdılar. Makale, yaşlanma ile yoksulluk birleştiğinde kadınların karşı karşıya kaldığı sorunlara dikkat çekiyor ve şöyle diyordu: “Feministler de yaşıyor ve yoksullaşıyor.

Sıra yaşlı kadın yoksulluğuyla mücadeleye gelmedi mi? Bizim buna ihtiyacımız var!”³

Bu nedenle Şemsa Hoca'nın geride bıraktığı şey yalnızca akademik bir miras değildir. O, bilgi üretiminin kolektif olabileceğini, entelektüel yaşamın ihtimam üzerine kurulabileceğini ve dayanışmanın sabırla ve her gün yeniden kurulması gereken bir pratik olduğunu öğrettiği feminist kuşaklar bıraktı ardında. Bütün bu farklı anları birbirine bağlayan şey ise, umudu çoğaltmak konusundaki sarsılmaz kararlılığıydı. 2016 yılında bana şöyle yazmıştı: “Dünyada hala insanı mutlu eden o kadar çok şey var ki. Bütün bu yaşadıklarımız geçecek demeye devam. Çok sevgiler, Şemsa”

¹ “Şemsa Özar'ın Beyanı.” *Barış İçin Akademisyenler*. 12 Ekim 2018. <https://barisicinakademisyenler.net/node/813>

² “Kadınların İşgücüne Katılımı.” K’nın Sesi. 18 Temmuz 2020.

<https://open.spotify.com/episode/oTYH4Ba34EvRLqgPllYRVg?si=VaWdQ1ZPSb6Ho9VQ27J1Jw>

³ Özar, Şemsa ve Emel Memiş. 2024. “Feministler İçin Yeni Bir Mücadele Alanı: Yaşlı Kadın Yoksulluğu.” *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*. <https://feministyaklasimlar.org/sayi-45-2024/feministler-icin-yeni-bir-mucadele-alani-yasli-kadin-yoksullugu/>